

שיחות הרב צבי יהודה זצ"ל לפרשת השבוע סידרה ב'

פרשת משפטים

1 כפילות

3

לימוד אמונה¹³

עקרון יסודי וסיסטמטי זה, עקרון הזוגיות, קיים — לא פחות מאשר בכל לימוד אחר, אלא אף הרבה יותר — גם בדברים אלוהיים עילאיים¹⁴. דברים אלה הם דברים אמיתיים, מדעיים, הגיוניים — אמונות אמיתיים. לפני שנים היו רגילים לומר ששיבת מרכז הרב ענינה לימוד מחשבה. בזמן האחרון השתחררנו מן הביטוי "לימוד מחשבה" ובמקומו בא ביטוי יותר נכון: "לימוד אמונה". אמונה צריכה לימוד. אמונה אינה רק ריקוד וזמר של "אני מאמין". אמונה אינה רק

אמירת מילים בעלמא. אמונה היא הלימוד היותר גדול¹⁵, החכמה היותר גדולה, המחשבה היותר גדולה, ההשקפה היותר גדולה, שמקיפה את כל האדם כולו ואת כל העולם כולו¹⁶. אמונה היא ידיעה ממקור ה"חונן לאדם דעת"¹⁷, שהיא הכרת כל האדם כולו, כל נשמת החיים שלו. מתוך "ויפח באפיו נשמת חיים"¹⁸, מתוך "צלם אלהים"¹⁹ שבאדם, נמשכים כל הכוחות שבאדם: הכח השכלי, הכח הרגשי, הכח המחשבי והשירי. לימוד אמונה אינו פחות מכל לימוד, אלא הרבה יותר. הוא לימוד האמת היותר גדולה והבנת דברים העומדים ברומו של עולם.

עבודת וחירות

אמנם לפני כל ריבוי הענינים הנלמדים בפרשת "משפטים", נאמרת מין הקדמה: פרשת עבד עברי ואמה עבריה. לפני כל סדרי החיים הבריאים והנורמלים, הקדושים והאלוהיים, לפני בירור כל מצבי ההתנגשות בעניני נפשות, בעניני ממון, בעניני נזיקין, נזקי בור, נזקי שור וכדומה — לפני כל אלה, יש צורך לברר ענין "כי תקנה עבד עברי"⁴⁷. "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם"⁴⁸, וזוה נמשכים סידורי חיים לגבי כל סוגי המצבים שעלולים להוצר במציאות, ארבעה אבות נזיקין וכו'. אבל הדבר הראשון, הקודם לכל, הוא בירור הדברים בפנים, בתוככם, לגבי מציאות השעבוד והעבדותיות שלכם, מתוך החשבון הכללי של "יוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם"⁴⁹. "עבדי הם ולא עבדים לעבדים"⁵⁰. צריך לעיין רבות בנקודה זו, ולדייק בה דייק היטב. לפני הכל, לפני הגישה לסידור חיי האדם מהמקור האלוהי, לפני היות סדרי החיים של האדם בעולם, ולפני היות האדם בעולם, הדבר הראשון הוא ביטול העבדות וקביעת החירות. אנו בני חורין! אנו עם של עבדים משוחררים מאז ולכל הדורות, ועל כך אנו מברכים כל בוקר "שלא עשני עבד"⁵⁰. החירות — לפני הכל! יש לזכור שעבדות היא פגימה, פגימה כאנושיות האדם, פגימה במהות האדם. האדם הוא אדם שלם, בריא ונורמלי, רק אם הוא גם עצמאי⁵¹. עצמאות האדם צריכה להתגלות מתוך צלם האלוהים שבאדם, מתוך גבורת האדם, קדושת האדם, מתוך דעת האדם שממקור ה"חונן לאדם דעת"¹⁷. אז הוא מופיע כאדם מישראל, כאדם

של תורה. מן הסדר של פסוקי התורה שבפרשתנו מתברר שהדבר הראשון לפני הכל הוא עקירת העבדות וביטולה⁵². "ואם אמר יאמר העבד... לא אצא חפשי"⁵³, זה דבר נורא ואיום! — "ורצע אדניו את אזנו במרצע"⁵⁴. עבדות היא הצרה הגדולה ביותר בעולם⁵⁵. עבדות היא מחלה.

2

"פסקו" שאין מפריעים לאנשים שתורתם אומנותם המתאימים להתגדל בתורה, ומתוך כך יהיו אחר-כך לברכה למדינה, לאומה ולצבא. אנשים בעלי שכל ובעלי דעת מכירים את הערך התרבותי והמוסרי הכללי-ישראלי שיש בגידול אנשי רוח במדרגה גדולה. הם מבינים את הערך של אנשי תרבות גדולים עבור עם ישראל בארץ-ישראל, עבור כל כלל-ישראל ועבור כל העולם כולו⁵⁶. אבל יש שלשלאות שהאדם נכבד בהן על-ידי אנשי המשפחה ששולטים עליו מכח הרגל. לכן חייב להיות בירור של "פריקת עול" מוטות הברזל הבלתי צודקים האלה. ב"ה, יש לנוער בישיבות כשרונות אינטלקטואליים נהדרים. לכן צריך להיות ברור שאתם כולכם ברי-הכי להיות חופשיים לעצמכם ללכת על-פי נטיותיכם האידיאליסטיות, ולברר דרך חייכם בלי עצות של דודים ודודות. אתם כולכם אנשים מבוגרים, בהירי דעת והשקפת עולם.

פרשת "משפטים" היא המשך של מעמד הר סיני ומתן תורה. החלק השני של מתן תורה. "יתרו" ו"משפטים" הן הכלל והפרטים. ב"יתרו" נמצא היסוד: עשרת הדברות, בהם רמוזה כל התורה כולה¹. מתוך כך ההתפרטות הגדולה של מצוות בפרשת "משפטים".

מספר פעמים הזכרנו שיסוד הכפילות, השניות והזוגיות, הוא הכרח המציאות. אין מובנו שתי רשויות, חס ושלום, אלא אחדות אלוהית שמתגלה בשתיים. "אחת דבר אלהים, שתיים זו שמעתי"². גם כשלומדים איזה דבר, נפגשים קודם בעצם הדבר ומהותו, ומתוך כך בכל ממשיות התפרטותו. "מנה של קודש — כפול היה"³. "קדשים תהיו כי קדוש אני ד' אלהים"⁴. הקדושה נמשכת מן השמים לארץ. הכפילות של שמים וארץ היא כפילות של ענין אחד.

"אחד אלוהינו שבשמים ובארץ"⁵ כולל ומשרה שכינתו בשמים ובארץ. ביטוי יותר עליון של שמים וארץ הוא: כלליות ופרטיות. הכלליות היא מקור הדבר, עצמותו האבסטרקטית האלוהית השמימית, והיא מתגלה במעשיות בפרטי פרטים. המקור האלוהי העליון ד"לית מחשבה תפיסא ביה"⁶, מתגלה במה שמגיע אלינו ושייך לנו. "המגביהי לשבת — המשפילי לראות בשמים ובארץ"⁷. "כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה — שם אתה מוצא ענוותנות"⁸. רבונות-של-עולם מתגלה בעליונים ובתחתונים.

2 אחדות וריבוי

יש צורך לשנן ולחזור על זה לאין קץ. האחדות השלמה משמי מרומא עילאה⁹, מתגלה למטה בריבוי ההבחנות והמדרגות. בכל יש מדרגות. גם במציאות הרוחנית. התורה היא אחת ובתוכה: "אלו ואלו דברי אלהים חיים"¹⁰. ו"מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר נאמר למשה מסיני"¹¹. בתורה שבכתב יש מדרגות, ובתורה שבעל-פה יש מדרגות. התורה מחולקת לכללותיה ולפרטותיה, כפי שנמצא ב"אורות התורה"¹². וכן עם ישראל הוא גוף אחד ונשמה אחת, והוא מחולק לצדיקים בינוניים ורשעים¹², אשר כולם שייכים לכלל-ישראל. בכל יש מדרגות, וכולן הן ממקור האחדות האלוהית¹³. אלוהים הוא "בעל הכוחות כולם"¹⁴ — הענין האחד מתגלה במדרגות. יש מלה מחודשת של הרמח"ל: הדרגה. הדרגה, השתלשלות¹⁴, התפתחות¹⁵, הן כולן מילים שונות בעולת אותו מובן.

5 יעבוד ליצירה

גם עבודת ליצירה היא חולניות, חולשה, חוסר בריאות, חוסר גבורה, חוסר עצמיות, חוסר עצמאות בכל מהלכי החיים. השאיפה, האידיאל, הוא להיות עצמאי. אדם הנמצא במצב חולשה של עבדות הוא אומלל. אוי ואבוי לו. אין הוא יכול להיות גיבור, כנאמר: "איזהו גבור, הכובש את יצרו"⁵⁶, הוא אינו יכול לשלוט על עצמו, להיות אדון לעצמו, להיות חופשי לעצמו. עבודת ליצירה-הרע או עבודת לאדם אחר — ענינן אחד: כוחות זרים חיצוניים לאדם הם ששולטים עליו⁵⁶.

6 לימוד תורה וכיבוד הורים

בודאי שכיבוד אב ואם הוא מצוה גדולה וחשובה, אבל אין פירושה שעבוד. אין להורים שום זכות להכריח בניהם ובנותיהם לעבור על דברי תורה⁶⁰ או לגרום מיעוט תורה וביטול תורה⁶¹. ביטול תורה אינו פחות חמור מאכילת חזיר! "ויתן הקב"ה לישראל על עבודה זרה, ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, ועל מאסם בתורה לא ויתר"⁶². לא ויתר הקדוש-ברוך-הוא על ביטול תורה⁶³. נקודה יסודית ושורשית זו צריכה להיות מבוררת היטב לפני הכל. לפני קבלת התורה וסידורה בכל פרטיה ודקדוקיה, צריכה להיות הרגשה והכרה שאנחנו בני-חורין! ו"אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה"⁶⁴. אנחנו ואתם כבר מבוגרים. אנחנו ב"ה כבר אחרי גיל בר-מצוה בכמה וכמה שנים⁶⁵. צעירים שמתקבצים ללימוד בישיבה הינם בעלי דעת, ב"ה⁶⁶. כולכם צעירים אידיאליסטים. יש המכנים עצמם "אידיאליסטים" במובן אחר, במובן של הפקרות מתורה. ברור שאיננו מתכוונים למובן זה. כולנו אידיאליסטים של כלל-ישראל, של רוח ישראל, של תרבות ישראל. על-כן מוטלת עלינו החובה לעסוק בתורה מספר שנים, ואנו חייבים זאת לישראל, לאורייתא ולקודשא-בריך-הוא. הרמטכ"ל ושר הבטחון הצבאי⁶⁷

10

בתור מעבר בין מצוות בין אדם לחבירו למצוות בין אדם לד' מופיעה פעמיים
אזהרה ביחס לגרים: "וגר לא תונה ולא תלחצנו"⁷⁹, "וגר לא תלחץ"⁸⁰. קיימת
מצוה דאורייתא מיוחדת של אהבת הגר⁸¹: "ואהבתם את הגר"⁸². יש מקום

להבין שהגר מרגיש את עצמו נחות, לכן יש צורך לאהבו באופן מיוחד⁸³. וכן
ביארו חז"ל: "לא תקלל חרש"⁸⁴ — "באומללים שכאדם"⁸⁵. ביחס כלפי בני
אדם אומללים יש צורך בעדינות יתר, יש להזהר מכל התנגשות. דומה לזה הוא
ענין הגר. יש הלכה מיוחדת ביחס לאדם שבא מן החוץ ונשאתו רוח להתקשר
איתנו ולהתקרב אלינו⁸⁶ — "ואהבתם את הגר".

הרמב"ם קובע שבאהבת הגר כלולות שתי מצוות. "אהבת הגר שבא ונכנס
תחת כנפי השכינה שתי מצוות עשה: אחת מפני שהוא בכלל ריעים, ואחת מפני
שהוא גר והתורה אמרה: 'ואהבתם את הגר'⁸⁶. לא מדובר כאן בגר-תושב, אלא
בגר-צדק. אס-כן, הרמב"ם קובע הלכה מיוחדת שמצוה זו היא בכפליים: א. גר
הוא יהודי, ולגבי כל יהודי קיימת מצוה "ואהבת לרעך כמוך"⁸⁷, ומצוה זו
שייכת אל הגר לא פחות מלכל יהודי. ב. נוסף לזאת יש מצוה לאהוב אותו בגלל
היותו גר. הרמב"ם מדגיש בלשונו שיש כאן יחס מיוחד של אהבה שמתבטא
במלה "את". אין קץ ואין חקר לכל הספרות העניקית שנכתבה כדי לדקדק בכל
מלה של הרמב"ם... ועדיין לא גמרו. זו לשון הרמב"ם: "צוה על אהבת הגר כמו
שצוה על אהבת עצמו, שנאמר: 'ואהבת את ד' אלהיך'⁸⁸... אלו דברים ברורים
מאוד ופשוטים. יש מקום לדקדק בלשון הקודש. לגבי היחס בין יהודי ליהודי
נאמר: "ואהבת לרעך כמוך" בלבד. לעומת זאת לגבי אהבת ד' נאמר "ואהבת
את ד' אלהיך". יש חילוק בין "אל" או "ל" לבין "את", שמציין את העצמיות.
הרמב"ם מדגיש שנאמר "ואהבתם את הגר", כלשון הציווי על אהבת ד'.
מתוך-כך מוזכר פעמיים בפרשתנו שלא ללחוץ את הגר, ושני פסוקים אלה הם
על גבול מצוות בין אדם לד' ובין אדם לחבירו.

אתם יודעים כעצמכם מה הנכם רוצים. כ"ה, בישיבה אין שום כפייה. אין
"כפייה דתית" בשום אופן. כ"ה באים לישיבה שלא מתוך כפייה, וב"ה שוקדים
על התורה שלא מתוך כפייה, וב"ה האוירה בישיבה נעימה מאוד. ב"ה, יש
בישיבתנו כוחות אידיאליסטים רוחניים אינטלקטואליים שיכולים להיות לברכה
בישראל. אין שום טעם ושום הצדקה לחולשה המתבטאת בעבודת לאלה
המונעים זאת.

קודם לכל: סילוק העבודת. אדם העוסק בתורה, שומר תורה ומקיים תורה, צריך
להיות בריא. בתוך סדר הדינים והמעשים שבתורה, לא קיימת עבודת. הבירור
הראשון שבפרשת "משפטים" אין ענינו לקבוע שיש עבודת ולסדרה על-פי
התורה, אלא אדרבה מוכנו הוא: התאוששות מעבודת, ואיורור מעבודת. סילוק
העבודת הוא בריאות, עצמאות, אמיתיות קדושת האדם והופעת ערך האדם.
והאדם מישראל בשלמותו הוא אדם של תורה, אדם שהוא תלמיד-חכם. מאנשי
רוח, אנשי פנים ואנשי נשמה שבישראל, נמשך כל בנין בית ישראל. הזכרנו
שספר בראשית הוא פרוזודור לענין עם ישראל. גם שתי פרשיות אלה של עבד
ואמה הן הקדמה. הן הרבה יותר מפרוזודור: בירור עובדתי יסודי של ערך האדם.

9

השתעבודות לעבודה⁸²

גם עבודת ליצירה היא עבודת, והקלקול שבעבודת קיים בכל סוגי העבודת.
פעם אמר לי בחור מאחד מקיבוצי השומר הצעיר: "אתם עובדים לרוח, ואנו
עובדים לחומר". זאת דוגמא מענינת מאוד! אמנם עבודת הקרקע בארץ-ישראל
היא מצוה, כדברי החת"ם סופר⁸³, אבל לפעמים אדם מתקשר כל-כך לעבודה עד
שנעשה עבד. בקהלת מתואר מצב זה בשלוש מילים: "מלך לשדה נעבד"⁸⁴.
במקום להיות אדון, בן-חורין, משוחרר, נוצר מצב בו מלך נעשה עבד לעבודה,
לחקלאות, לחומרות⁸⁵. אדם מתגלגל למצב שבו אין זמן. ואין זמן, כמו
באמריקה, "עמא ריקא", שם משועבדים לריצות ואין זמן לחיות. אין לאדם זמן
לשים לב, אין לו זמן להתבונן על עצמו, אין זמן להיות אדם. עבודת האדמה
בארץ-ישראל היא דבר גדול וקדוש, אבל אין להגיע למצב של ביטול חירות, בו
האדם משועבד ומכור לעבודתו, עד כדי כך שהאדם עובד את עצמו. אנו עם של
בני-חורין ולא יתכן שנהיה עובדים את עצמנו. לעומת ה"גוים שכחי אלהים"⁸⁶,
— אנו איננו שכחנים, אנו זוכרים את רבוננו-של-עולם, אנו זוכרים את כל
התורה כולה, אנו זוכרים את ערך חיינו, ומתוך-כך יש לנו כח רוחני ואידיאלי
לברר את חשבונות החיים שלנו ואת דרך החיים המתאימה לנו. לכן קודם לכל
"המשפטים אשר תשים לפניהם"⁸⁷, סילוק ענין העבודת, מתוך שמגיעים ליובל,
לחירות: "וקראתם דרור בארץ לכל ישיביה"⁸⁸. הקדמה זו של בירור אמיתיות
המציאות ובריאות חיי האדם, היא קודמת לכל.

נעשה ונשמע⁸¹⁰⁸

אחרי שזכינו להתגלות התורה כולה, "תורת ד' תמימה"¹, בכלל כלליותה,
במעמד הר סיני שבפרשת "יתרו", ובפרטי פרטיה בפרשת "משפטים", בסדרי
החיים החברתיים בין אדם לחבירו ועד סדרי החיים הדתיים בין אדם למקום,
ואפילו בירורי חשבונות כלפי כל החברה האנושית ובעלי-החיים — אז מתגלה
ענינו המיוחד של ישראל ואורייתא בכל תוקפו. מופיעה ההגדרה האמיתית
שלנו, המוזכרת ב"אורות התורה" בהתחלת הפרק על לימוד ומעשה¹⁰⁹: "נעשה
ונשמע"¹¹⁰. זהו סוד ישראל, כלשון הגמרא שבת: "מי גילה לבני רז זה!"¹¹¹.
לכאורה, הביטוי "נעשה ונשמע" מוזר מאוד. הסדר הנורמלי הוא נשמע ונעשה:
נשמע ונדע מה נעשה, ואז נעשה. אנו לא נורמליים, אנו על-נורמליים, מעל
הנורמליות האנושית הרגילה. איננו צריכים לשמוע מה היא ההלכה בשולחן-
ערוך. הגדרתנו מיוחדת היא שאנו "בעלי נעשה ונשמע", המקדימים נעשה
לנשמע, המחברים את הנעשה לנשמע¹¹². חז"ל מזכירים שזה סוד על-אנושי,
פלאי, המתנשא מעל הסדר האנושי: "מי גילה לבני רז זה, שמלאכי השרת
משתמשין בו!". זהו סוד של מלאכים, כפי שנאמר בתהילים: "ברכו ד' מלאכיו
גבדי כח עשי דברו לשמע בקול דברו"¹¹³. רז על-אנושי זה מתאים למלאכים ולא
לבני-אדם: בני-אדם צריכים לשמוע לפני שהם עושים. אבל מציאות עם ישראל
היא של "נעשה ונשמע". הגדרה מפורסמת זו ידועה לכל יהודי בריא. כך יקנו
משדי אמנו, כך למדנו ב"חדר", כך גדלנו. מסירות-נפש זו לדבר ד', היא
הספציפיות שלנו, היא הגאונות המיוחדת שלנו, היא זיהוי עצם היהדות שלנו.
ומתי מתגלה ענינו המיוחד? אחרי פרשת "יתרו" ואחרי כל "המשפטים אשר
תשים לפניהם"¹¹⁴, אחרי כל פרטיה ודקדוקיה של תורה בין אדם לחבירו ובין
אדם למקום; אחרי כל הבירור הגדול והופעת האור הגדול, מתגלה מה אנו ומה
חיינו ואיזה מין אנשים אנחנו. זאת טבעיותנו המיוחדת: סגולת ישראל. מתוך

התגלות כל התורה כולה בכלליה ובפרטיה, מופיע החשבון הברור של מציאותנו.
אחר-כך יש כמה פסוקים בסגנון של סתרי תורה של קבלה: "ויראו את אלהי
ישראל"¹¹⁵ ותחת רגליו כמעשה לבנת¹¹⁶ הספיר...¹¹⁵. ובסוף מתוך "כל אשר
דבר ד' נעשה ונשמע" מתגלה יסוד קיום התורה ולימוד התורה: "ואתנה לך את
לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם"¹¹⁶.